

Karácsony Sándor hagyatéka

Lendvai L. Ferenc válogatásában és szerkesztésében jelent meg Karácsony Sándor válogatott tanulmánykötete, Magyarország és nevelés' címmel. Karácsony Sándor életművét, gondolatait, a szűk szakmát leszámítva, csak kevesen ismerik, sokan még a nevét sem hallották. Tiszteletre méltó szellemi bátorságra és eltökéltségre vall, hogy a kiadó és a szerkesztő előáll egy ilyen kötettel, amely ráadásul nem a szerző fő művét, hanem kisebb, jórészt a két világháború között született írásait tartalmazza.

Karácsony Sándort, a protestáns szellemben nevelkedett, a wundti néplélektan és az egzisztencializmus hatása alá került gondolkodót s pedagógust lehet szeretni vagy utálni, egyetértően vagy vitatva fogadni – mindez ízlés és sok más szempont kérdése. Ám két dolgot, azt hiszem, nem tehetünk: nem elismerni s nem méltányolni.

Látunk kell, Karácsony Sándor nagyműveltségű, koncepciózus gondolkodó, akiben a pedagógiai és pszichológiai jellegű szakmai felvértezetség mellett jól megfér a filozófiai s világnézeti érzékenység. Egyébiránt nem nehéz észrevennünk, hogy a két világháború között dolgozó kortársak egy része (Mester János, Somogyi József, Halasy-Nagy József) ugyancsak rendelkezik szaktudományos, illetőleg filozófiai készséggel és képességgel. Talán az sem véletlen, hogy a kötetet filozófus-szerző állította össze s szerkesztette. Az ilyen kettős irányultság fölöttébb üdvözlendő, esetünkben a pedagógia és a filozófia egyaránt gazdagszik a másik által: a pedagógia biztosabb alapokra épülhet, a filozófia pedig új ösztönzéseket, kiinduló pontokat kaphat. Karácsony Sándor életműve arra (is) példa, hogyan működhet pedagógia és filozófia „egyszemélyben”. Azt gondolom, a kettős látószög, tehát a pedagógiai és a filozófiai tartalom mint követelmény ma sem vált korszerűtlenné. Ellenkezőleg: most van igazán szükség rá: amikor a pedagógiában nyilvánvalóan érződik egyfajta szétaprózódottság és bizonytalanság, a filozófia pedig lázasan keresi önmagát, megújítási lehetőségeit. Manapság, sajnos, mindkét oldalról tapasztalhatunk fanyalgást, idegenkedést, közömbösséget egymás irányában. Alig-alig találkozhatunk olyan pedagógiakutatóval, aki egyszersmind érdeklődést, netán jártasságot is mutatna a filozófiában. S fordítva: lámpással akadhatunk csak olyan filozófus nyomára, aki szívügyének tekinti a nevelés problematikáját. Karácsony Sándor példája arra hívja fel figyelmünket, hogy pedagógia s filozófia sajátos szimbiózisa nemcsak lehetséges, hanem kívánatos és szükséges képződmény.

A másik tanulság, amelyet könnyű felidézni, az az, hogy a mindenkori ifjúságot sokkal komolyabban kell vennünk, mint ahogyan eddig gondoltuk és tettük. Az ifjúsággal megkülönböztetett módon indokolt foglalkozni, s nemcsak a pedagógiának, hanem a politikának, a munkahelynek, a médiának, s mindannak, ami valamilyen módon érinti a fiatalok életét. Persze ez ügyben a pedagógia kitüntetett szerepét s felelősségét elvitatni aligha lehetséges. Ugyanis az ifjúság a nevelés speciális „tárgya”. Szükséges azonban újból átgondolni, megvizsgálni az „ifjúság” és a „nevelés” sajátosságait. Karácsony e két fogalom tüzetesebb vizsgálatához járul hozzá, s ebből az elemző munkájából hadd emeljek itt ki egy-egy fontos adalékot

Karácsony szemléletes hasonlattal él a nevelés paradox helyzetének megvilágítása érdekében. Összeveti a nevelés folyamatát a vonattal utazás élményével. Az utas megkérdezi a vasutast, mikor indul a legközelebbi vonat A-ba. Vagyis „aki nem tud valamit, kérdez, aki tudja, felel a kérdésre”. (153. o.) Ez a dolgok természetes rendje. Más a helyzet az iskolában: ott természetellenes a reakció, ugyanis „a tanár, aki tudja a dolgokat, kérdez, a

diák, aki nem tudja, felel.” (uo.) Mármost a demokratikus nevelés – szemben a diktatórikussal – feloldja ezt a természetellenes állapotot, azzal, hogy a nevelő a növendéket teljes értékű embernek tartja, s ennek megfelelően foglalkozik vele. Az ifjút nem tökéletlen, „kicsinyített” felnőttnek tekinti, hanem autonóm lénynek, nyilvánvalóan a mindenkori életszakasznak megfelelő szinten. Karácsony javaslata világos és határozott: „minden rendű és rangú növendéknek szabad lesz az, ami eddig muszáj volt neki. (...) Nem velünk egyenrangú fél a gyermek, hanem velünk egyenjogú fél.” (133. o.) Az autonómiára való törekvés pedig, mondja szerzőnk, „egyetemes pedagógiai törvény.” (108. o.) A nevelés fogalmának és szerepének ilyen felfogásával csak egyetérthetünk, még ha tudjuk s tapasztaljuk is, hogy ez az elv napjainkban sem általános és kizárólagos gyakorlat.

Hasonlóképpen megfontolásra érdemes Karácsony ifjúság-felfogása. Először is arra mutat rá, hogy a „világ tengelyét ma nagyobb arányban fordítják ifjú erők, mint máskor a történelem folyamán: gondoljunk csak arra, hogy Plátón elképzelni sem tudja az állam kormányzását másban, mint tisztos öregek tapasztalt kezében”. (17. o.) A megállapítás, kétségtelen, helytálló, mint ahogyan elfogadható Karácsonynak az ifjúságot védelmező álláspontja is. Szokás szapulni a fiatalok erkölcsi „kilengéseit”. Ezzel kapcsolatban előszeretettel hivatkoznak *Szókratész* dörgeelmére, mely szerint az ifjúság szereti a mámort, kedveli a fényűzést, visszafelesel a szüleinek, nem tiszteli az idősebb embereket, és fecseg akkor, amikor dolgoznia kell. Karácsony joggal hangsúlyozza, hogy az ifjúság erkölcsi elítélése indokolatlan. Ha „az a vád hangzik az ifjúság ellen, hogy sokat mulat (értsd: iszik, táncol, vikendezik, szeretkezik vagy léhaskodik), mindig arra kell gondolnunk, hogy az időt (...) valamilyen beavatkozással múlatni kell.” (29–30. o.) Különösen akkor, ha tudjuk, hogy az ifjúkor hamar elmúlik, vagy ha sejtjük, az ifjúkor után hátrányosabb helyzetbe kerül az ember. Ezután a szerző éles különbséget tesz az ifjú életszakaszok, valamint a fiatalság és a felnőttég között. Az ifjúságot négy érési folyamatra bontja: a kisgyermek, a növegyermek, a serdülő és az ifjú (ahogyan ő nevezi: adoleszcens). Mind a négy életkorszak más-más fejlődésbeli szintet, nyelvezetet, világot hoz létre, s ezek különböző nevelési elvet involváltnak. A nevelőnek alkalmazkodnia kell az életkori sajátosságokhoz. Így például nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a nevelőben a „kisgyerek játszópajtást keres, a növegyermek vezetőt, a serdülő ideált, az adoleszcens partnert”. (139. o.) Egyúttal mind a négy szakaszra jellemző, hogy a gyermek-ifjúk „a másik embert egocentrikus szempontból fedezik fel és vesznek tudomásul. A másik ember vagy gát, vagy eszköz arra, hogy az Én érvényesülhessen. A fejlődő ember viszonya ehhez a másik emberhez egyszerű és szinte eltéveszthetetlen: lebirkozza, amennyire tudja az akadályt, és felhasználja a segítséget. Az egyén akkor tekinthető felnőttnek, mikor legelőször tudatára ébred a valóságnak, hogy a másik ember autonóm lény, és igazodik ehhez a tényhez.” (105. o.)

Karácsony meglátása pontos és igaz. A filozófiai vénával megáldott pedagógiai kutató gondolatához ezen a ponton is hadd csatoljak egy klasszikus filozófiai – kevésbé ismert – eszmefuttatást. *Hegel* leszögezi, hogy a gyermek még békében él a világgal, és alapvetően a játék tölti ki ideje nagy részét. Az ifjú már nekimegy a számára „kizökkent” világnak, lázasan törekszik eszményképeit megvalósítani. A felnőtt viszont rájön, hogy a nagy világmegváltó tervek helyett a részletekkel kell bibelődni, és felelősséggel tartozik ön-

Alig-alig találkozhatunk olyan pedagógiai kutatóval, aki egyszerűsággal érdeklődést, netán jártasságot is mutatna a filozófiában. S fordítva: lámpással akadhatunk csak olyan filozófus nyomára, aki szívügyének tekinti a nevelés problematikáját. Karácsony Sándor példája arra hívja fel figyelmünket, hogy pedagógia s filozófia sajátos szimbiózis nemcsak lehetséges, hanem kívánatos és szükséges képződmény.

magáért s szűkebb környezetéért. Ennyi Hegel, s nyilvánvaló, Karácsony – ha nem hivatkozik is rá – folytatja a német bölcseleti gondolatát.

Mindamellettt vitatható a könyv némely megállapítása. Például az a „kitétel”, hogy csak a vallásos nevelő dolgozhat eredményesen (50. o.), vagy hogy a nevelő nem kritizálhatja az ifjúságot (uo.). Azt hiszem, ezek a kijelentések átgondolatlanok. Nagyobb bajnak viszont azt tartom, hogy a szerző nem taglalja egyértelműen s külön „pont”-ként az ifjúság helyzetében bekövetkezendő társadalmi változásokat. Nem vizsgálja meg például azt a kérdést, hogy miért s hogyan születik meg az a folyamat, melynek következtében az ifjúság akkor (s hadd tegyem hozzá: ma is) sokkal nagyobb mértékben befolyásolja a világ menetét, mint bármikor a történelemben. Gondolom, ha növekedik az ifjúság társadalmi szerepe, akkor felelőssége is nagyobbodik. Mindebből végső soron arra következtethetünk, hogy az ifjúság – kölcsönözve *Milan Kundera* kifejezését – nem tekinthető ostoba lírai kornak, melyben a fiatalok felelőtlenül s felhőtlenül eltöltik az időt. Ellenkezőleg: a nagyobb társadalmi térnyerés és autonómia komolyabb erőfeszítéssel s felelősséggel is jár. Ez a felismerés a könyvben teljesen elsikkad.

A tájékozódást a kötet végén kronológia és szövegmagyarázat segíti, melyet a szerkesztő gondosan állított össze. Kár viszont az Utószó szűkszavúságáért. Azt hiszem, maga az életmű, de a válogatásban szereplő írások sokasága s terjedelme is nagyobb lélegzetű s elemzőbb lezáró utószót érdemelt volna. A kötetet végül is jó szívvvel ajánlhatjuk nemcsak pedagógiakutatóknak, hanem gyakorló pedagógusoknak, oktatáspolitikusoknak, munkahelyi vezetőknél, média-szerkesztőknek, családoknak s – uram bocsá’ – fiataloknak is.

Karácsony Sándor (2003): *Magyarság és nevelés*.
Válogatott tanulmányok. Áron Kiadó, Budapest. 329 o.
Szerk. és válogatta: Lendvai L. Ferenc

Karikó Sándor